

Diskussiyadan həqiqətə

Rəsmi “1842-ci il”, yoxsa mübahisəli “1837-ci il”?

Bir daha Zərdabının doğum tarixi barədə

Milli oyanış və maarifçilik tariximizin görkəmli siması, anadili mətbuatımız və teatrımızın banisi, bir sıra sivil fəaliyyət sahələrində də təməllər yaratmış, yeni tipli mədəniyyətin formalaşmasında ardıcılarını yetişdirmiş Həsən bəy Zərdabının doğum tarixi ilə bağlı diskussiyalar davam edir. Bu mövzuda müxtəlif versiyalar hələ də gündəmdədir.

Həsən bəy Zərdabi Zərdabi irsinin tanınmış tədqiqatçılarından olan tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Ali media mükafatçısı Esmira Cavadovanın bugünlərdə redaksiyaya daxil olmuş məktubunda da bu barədə rahatlıqla söhbət açılır. Zərdabişünas alim bildirir ki, Həsən bəy Zərdabının doğum ilini göstərən rəsmi mənbənin – “Attestat”ın üzə çıxarılmasına, Prezident İlham Əliyevin bu sənədə əsasən, görkəmli maarifçi-demokratın yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncam imzalamasına baxmayaraq, bəzi tədqiqatçılar bu gün də böyük mütəfəkkirin dünyaya göz açdığı tarixin 1842-ci il yox, 1837-ci il olduğunu dolayı mülahizələrlə sübut etməyə çalışırlar.

Filologiya elmləri doktoru, professor Baba Babayev Həsən bəy Zərdabının həyat və yaradıcılığına həsr etdiyi yeni monoqrafiyanın elmi nöqtəyi-nəzərdən dəyərli və məzmunlu olduğunu vurğulayan Esmira Cavadova bu nəşrdəki Həsən bəy Zərdabının 1837-ci ildə anadan olması barədə qənaətin gerçəkliyi ifadə etmədiyini söyləyir. Alim bildirir ki, yeni nəşrdə Zərdabi irsinin tədqiqatçılarından Heydər Hüseynovun, Zaman Məmmədovun, Ziyəddin Göyüşovun, İzzət Rüstəmovun, Cavid Cavadovun, Vəli Məmmədovun, Eldəniz Zərdabının, Elmira Qasımovanın, Tahir Aydınoglundun, Qəhrəman Behbudovun, Xatirə Quliyevanın, Bəyimxanım Bəydəmirovanın, Anar İsgəndərovun, İsaməddin Əhmədovun və b. adları hörmətlə çəkilir, onların araşdırmaları barədə ətraflı məlumat verilir.

Esmira xanım daha sonra bildirir ki, Baba Babayev Həsən bəy Zərdabının zəngin, mənalı həyatı və yaradıcılığı barədə əhatəli bir kitab ərsəyə gətirməsi məmnunluq doğurur. Lakin tədqiqatçının özündən əvvəlki bəzi müəlliflərin Həsən bəy Zərdabının 1852-ci ildə Şamaxı qəza məktəbinə gələrkən 15 yaşında olması barədə yazdıqlarına istinad edərək, onun 1837-ci ildə doğulması mülahizəsinə üstünlük verməsi qeyd edilən rəsmi sənədə əksini tapmış faktla ziddiyyət təşkil edir. Həsən

bəy Zərdabının tərcümeyi-halını yazan həyat yoldaşı Hənifə Məlikova və Fərhad Ağazadə onun Şamaxı məktəbinə gedərkən 15 yaşda olması barədə heç nə yazmayıblar.

Esmira Cavadova öz qənaətini belə əsaslandırır:

– 1852–1856-cı illərdə Həsən bəy Şamaxıdakı 4 sinifli rus məktəbində oxuyur. Məktəbi bitirəndə Zərdabının 14 yaş tamam olur. Elə bu səbəbdən də Həsən bəy Tiflis Gimnaziyasına daxil ola bilmir, çünki məktəbə yalnız 16 yaşına çatmış şəxslər götürülürdü. 1858-ci ildə Həsən bəy 16 yaş tamam olanda məktəbi əla qiymətlərlə bitirdiyi üçün Qafqaz Təhsil Dairəsinin rəisi baron Nikolayın qəyyumluğu və atasının dayısı Tiflis çar ordusunda xidmət edən general-mayor Fərhad bəy Ağayev Həsən bəy Zərdabını I Tiflis Gimnaziyasının 5-ci sinfinə hökumət xərcinə qəbul olunur. Həsən bəy 1861-ci ildə gimnaziyanı gümüş medalla bitirib elə həmin il imtahnasız Moskva Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinin təbiətşünaslıq şöbəsinə qəbul olunur.

Həsən bəy Zərdabının doğum haqqında şəhadətnaməsi əlimizdə olmasa da, “Attestat” adlı sənəd onu dolğunluğu ilə əvəz edir. Sənədin “Attestat” adlandırılmasına baxmayaraq, burada Həsən bəy Zərdabının Moskva Universitetində oxuduğu illər (1861–1865), ali məktəbi elmlər namizədi alimlik dərəcəsi ilə bitirməsi, Vətənə qayıtması, müxtəlif idarələrdə işləməsi sadalanır, eləcə də 1869-cu ilin noyabrından 1878-ci ilin noyabrınadək Bakı gimnaziyasında təbiət tarixi müəllimi işləməsi, ailə həyatı qurması, həyat yoldaşı və uşaqlarının da Məhəmməd hüm-mətli olması və onunla birlikdə yaşamaları qeyd edilib. Həmin “Attestat” Həsən bəy Zərdabının 1878-ci il dekabrın 12-də, yəni onun 36 yaş olarkən təqdim edilib.

Zərdabi gimnaziya işlədiyi barədə müdiriyyətdən ona arayış verilməsini xahiş edərkən bu sənəd ona “Attestat” adı ilə verilib. Onu səlahiyyətli şəxslər imzalayıb,

məktəbin möhürü vurulub, surətini isə Tiflis notariusu təsdiqləyib.

Esmira Cavadova göstərir ki, çoxsaylı arxiv sənəd və materiallarının heç birində Həsən bəy Zərdabının təvəllüd tarixinin konkret, dəqiq və aydın olaraq öz əksini tapmaması Baba Babayev də etiraf edir. Lakin onun rəsmi sənədə yox, “ağlabatan” mülahizəyə əsaslanması təəssüf və yeni dolaşılıq doğurur.

Hazırladı:
Tahir AYDINOĞLU
XQ

Redaksiyadan: Həsən bəy Zərdabi kimi millət fədasinin, nadir tarixi şəxsiyyətin biografiyasının dolğunluğu və düzgünlüyü ictimai önəm və elmi səmaliyyətdir. Bu, böyük maarifçi-demokratın yubileylərinin keçirilməsi üçün də başlıca istinadgahdır. Şübhəsiz, yeni araşdırmalar bundan sonra da aparılacaq. Son sözü isə Zərdabının əsl doğum şəhadətnaməsinin aşkar edilməsi deyə bilər. Hələlik isə əldə olan “Attestat” yeganə rəsmi tutağıdır. Həsən bəy Zərdabi bağlı rəsmi, ciddi qənaətlərin isə bu fakta söykənməsi daha məntiqlidir.